

G. Sz. Knabe: Az összehasonlító-történeti módszer alkalmazása a mondattanban. (Voproszú jazúkoznanija, 1956/1, 76-85. Ismerteti: H. Molnár Ilona.)

Az indoeurópai nyelvek összehasonlító vizsgálata még napjainkban is elsősorban a hangtanra és az alaktanra korlátozódik, a mondattani vizsgálódások pedig meglehetősen háttérbe szorulnak. Ennek okait kutatva KNABE két véleményvel számol. Egyesek szerint az összehasonlító mondattan elmaradásának szubjektív oka van: a burzsoá nyelvészek egyszerűen nem tudják alkalmazni a történeti-összehasonlító módszert a mondattanban, bár az erre a célra teljesen megfelelő volna. Mások véleménye szerint - s KNABE ezekhez csatlakozik - az elmaradás oka magában a történeti-összehasonlító módszer természetében rejlik, tehát inkább objektív jellegű. E módszer ugyanis a következő két alapelven nyugszik: 1) Minden nyelv hangjai és hangcsoportjai megfelelnek egy másik, rokon nyelv hangjainak és hangcsoportjainak, vagy azonosak velük. 2) Ezek a hangmegfelelések függetlenek az adott hangtani helyzettől. Mindkét alapelv - állapítja meg a szerző - érvényes a hangtan és az alaktan területén, a mondattanban azonban egyik sem állja meg a helyét.

Mindenekelőtt nem szabad szem elől téveszteni azt a tényt, hogy a mondattanban a szerkezetek hasonlósága nem mindig jár együtt jelentésük hasonlóságával is. A szerző az angol I have read, a francia j'ai lu, a román am citit és a német ich habe gelesen szerkezeteket összehasonlítva arra a következtetésre jut, hogy ezek, mivel más-más igeragozási rendszerbe tartoznak, formai hasonlóságuk ellenére sem vehetők össze egymással mint azonos vagy rokon jelentésű és funkciójú szerkezetek. A mondattanban nem is lehet megállapítani olyan pontos és megbízható megfeleléseket, mint amilyeneket megszoktunk a hangtanban vagy az alaktanban. KNABE még egy példát említ: ismeretes - mondja -, hogy az állitmány valamennyi régi indoeurópai nyelvben többtagu is lehetett. Ha ezt a jelenséget a fonetikából és az alaktanból ismert összehasonlító módszerrel akarnánk vizsgálni, látszólag könnyedén következtethetnénk az indoeurópai alapnyelv többtagu állitmányára. A dolgot azonban megnehezíti, hogy egyes indoeurópai nyelvekben a többtagu állitmány igei része teljesen elveszítette lexikális jelentését, s nyelvtani eszközzé vált, más nyelvekben viszont többé-kevésbé megtartotta lexikális jelentését. Ezeket a szempontokat is figyelembe véve már nem oly könnyű megállapítani, milyen volt a többtagu állitmány az indoeurópai

alapnyelvben. Nem csoda, ha DELBRÜCK és POTYEBNYA erre vonatkozólag teljesen ellentétes következtetésre jutott.

Egy másik dolog, amire feltétlenül gondolnunk kell, a párhuzamos innovációk kifejlődésének lehetősége a mondattan területén. Az alakokban igen ritka az ilyesmi, ezért itt a történeti-összehasonlító módszer segítségével majdnem teljes biztonsággal lehet az alapnyelvi állapotra visszakövetkeztetni. A mondattanban azonban csaknem minden egyezés párhuzamos innovációként fogható fel.

Megemlíti KNABE azt is, hogy a jövevény elemek a mondattanban - bár nem fordulnak elő nagy számban - sokkal nehezebben mutathatók ki, mint például a szókészletben. Ez a tény, ha nem is elsődleges fontosságú, de mindenesetre megnehezíti a történeti-összehasonlító módszer jelenlegi szempontjainak a mondattanra való alkalmazását.

Arra lenne szükség - írja KNABE -, hogy a nyelvészek olyan új módszertani eljárásokat dolgozzanak ki, amelyek segítségével lehetségessé válna az indoeurópai nyelvek mondattanának összehasonlító vizsgálata. A szerző szerint azonban a nyelv-tudomány történetében máris találhatunk olyan elgondolásokat, amelyek több-kevesebb sikerrel kecsegtetnek az említett területen. Ilyen például a POTYEBNYA által követett összehasonlító módszer. Az indoeurópai nyelvek mondattanát vizsgálva POTYEBNYA legtöbbször nem egyes kiragadott jelenségeket hasonlít össze, hanem jelenségek sorozatából álló egész tendenciákat. Figyelme tehát nemcsak arra terjed ki, hogy milyen valamely jelenség egy adott pillanatban, hanem arra is, hogy miből fejlődött és mi lett a további sorsa. Módszerének alkalmazásában POTYEBNYA nem volt mindig következetes, még kevésbé tudatos, de mégis igen értékes tapasztalatokkal gazdagította az összehasonlító nyelvtudományt. Ez az eljárás ugyanis kiküszöböli az összehasonlító módszer alkalmazásának egyik legnagyobb akadályát; azt tudniillik, hogy az egyes elszigetelten szemlélt jelenségek megfelelései a mondattanban kétségesek, bizonytalanok. Nem véletlen, hogy POTYEBNYA számos megállapítása többek között a görög, a latin és a germán mondat fejlődéséről még ma is megállja a helyét.

G. Sz. KNABE igen tanulságosnak tartja BELBRÜCK ugynevezett "morfológiai módszerét" is. E módszer azon a gondolaton alapszik, hogy a mondattan elszakíthatatlan kapcsolatban van az alaktannal. Ebből a helyes alapelvből kiindulva azonban DELBRÜCK számos olyan következtetést von le, amelynek téves vagy ellentmondásos volta ma már nyilvánvaló. KNABE néhányat fel is sorol közülük: ilyen az összehasonlító alakban kutatási módszerének mechanikus átvitele a mondattanra, az "alapjelentésekről" (Grundbegriffe) szóló elmélet stb.

DELBRÜCK módszerében azonban van egy olyan mozzanat, amely KNABE szerint ma is igen eredményesen alkalmazható az összehasonlító mondattan területén, mégpedig a következő: a nyelvtani alakzatok ún. "abszolút alapjelentését" DELBRÜCK ugy ál-

lapítja meg, hogy az alakzatot lexikai vagy grammatikai összetevőire bontja, s ezek elemzése útján próbál következtetni a nyelvtani alakzat eredeti jelentésére, funkciójára. E módszerrel DELBRÜCK helyesen állapította meg, hogy a *-tero szuffixum eredeti jelentése a szembeállítás volt, összehasonlító jelentése csak később fejlődött ki.

DELBRÜCK módszerét nyugaton széles körben és eredményesen alkalmazták BOPP, HUMBOLDT, CURTIUS, később HIRT, JURET és mások. E módszer előnye és egyben nagy értéke - állapítja meg KNABE -, hogy kiküszöböli azt az akadályt, amelyet a párhuzamos innovációk lehetősége állít a mondattan összehasonlító vizsgálatának útjába.

Végül KNABE megemlíti MEILLET "analógikus módszerét" is, amely ujabban igen elterjedt, sőt vannak, akik csak ezt az eljárást tekintik követhető utnak. MEILLET módszere abban áll, hogy egy nyelvtani alak valamely mondattani funkciójának a rokon nyelvekben való meglétéről a nyelvtani alak hasonló alapnyelvi funkciójára következtetnek vissza. Így például abból a tényből, hogy a régi indoeurópai nyelvekben bizonyos igék lehettek tárgyasok is, tárgyatlanok is, MEILLET arra következtet, hogy az indoeurópai alapnyelvben az igék egyaránt lehettek tárgyasok és tárgyatlanok. Az ilyen megállapításokat - mondja KNABE - sem megcáfolni, sem bizonyosra venni nem lehet. Az analógikus módszer nem oszlatja el azokat a kétségeket, amelyeket cikke elején már fölvetett.

Mi tehát a megoldás? A tapasztalat azt mutatja, hogy megbízható eredmények ott születtek, ahol a POTYEBNYA által követett módszert e g y e s i t e t t é k DELBRÜCK "morfológiai módszerével". Ilyen eredmény például az indoeurópai névszók két típusáról, a szó autonóm jellegéről, a mellérendeléstől az alárendelés felé való fejlődésről szóló megállapítás stb. KNABE hangsúlyozza, hogy ezt a "kombinált módszert" egyáltalán nem tartja saját fölfedezésének, mert ha nem is tudatosan, de már eddig is sok nyelvész élt vele. A további feladat az - írja -, hogy a nyelvészek az eddigi tapasztalatokat felhasználva elméletben is, gyakorlatban is kidolgozzák a mondattan összehasonlító vizsgálatának legalkalmasabb módszerét, s megállapítsák azt is, hogy a mondattan melyek azok a területei, ahol a fent leírt "kombinált módszer" a leghasznosabban alkalmazható.